

ország volt, éltek itt német, szerb, román, szlovák, rutén ajkúak is, s az ő kultúrájuk a magyar kutatás számára ugyanolyan fontos, mint a magyar nyelvű emlékek feltárása. Nem régen adtam közre Besztercebánya 18. századi jezsuita iskolájának színi rendezvényeiről egy kisebb tanulmányt, s abból is egyértelműen kiderül, hogy ebben a felvidéki bányavárosban németül és szlovákul beszéltek. Magyarul senki vagy talán olyan kevesen, hogy értük az úrnapi szertartást soha nem kellett magyarul is elvégezniük a jezsuitáknak. Hasonló helyzet szülötte lehet a most ismertetett darab is. Knezajic nyilván olyan magyar ferences rendházban élt, amelynek környékén a lakosság többsége kaj-horvát nyelven be-

szélt. Lukács Istvánnak eddig azt sikerült kiderítenie, hogy Knezajic megfordult a gyöngyösi és a mikházi ferences rendházakban, s hogy a 17. század folyamán Csíksomlyón bosnyák ferencesek is működtek. A ferences rendtartomány s ezen belül az őrségek határai ugyanis túlnyúltak a nyelvi és a politikai határokon.

Jelentős eredmény ez a szövegkiadás már csak azért is, mert hasonló, szinte teljesen dramatikusként tekinthető magyar nyelvű passiójáték ebből a századból eddig még nem került elő. Ezért lenne fontos, hogy a szöveg műfordításban magyar nyelven is mielőbb megjelenjen.

Kilián István

PETRŐCZI ÉVA: FÉL-SZENTEK ÉS FÉL-POÉTÁK. EPIZÓDOK A MAGYAR ÉS ANGOLSZÁSZ PURITANIZMUS IRODALMÁBÓL

Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 207 l. (Régi Magyar Könyvtár: Tanulmányok, 5).

A tanulmánykötetben hol éppen csak felvillantott, hol részletesen kidolgozott epizódok közös vonása, hogy valamennyi érintett téma a külföldi vagy magyar puritanizmushoz kapcsolódik, amint azt az alcím is ígéri. Már ez alapján lehet sejteni, hogy a szerző sokfelé fog majd kalandozni. Ma már a magyar szakirodalomban is ismertek a nemzetközi puritanizmus-kutatás főbb vonalai. A tágon értelmezett német pietizmus-felfogás az európai protestáns egyházakban a 18. század elejétől megjelenő kegyességi és vallási megújulási mozgalmak angliai megnyilatkozásait angol pietizmusként tartja számon. A kontinensen való elterjedés – így a magyar recepció szempontjából is – különösen fontos Németalföld szerepe; ennek a terü-

letnek a kapcsolódó mozgalmait a holland kutatás utóreformációként emlegeti. A „brit elfogultság” jegyében az angolok természetesen nem mulasztják el hangsúlyozni, hogy az angol puritánusok mennyi mindent adtak Európának.

Akárhogyan is nevezzük, kétségtelen, hogy a korszak szellemi törekvéseiben a legáltalánosabban értelmezett művelődéstörténeten belül markáns szerep jut a teológiai, etikai, morálfilozófiai megfontolásoknak éppúgy, mint az általuk meghatározott irodalmi jelenségeknek. Természetesen minél régebbre megyünk vissza az időben, annál nehezebb megvonni a határt mentalitás- és irodalomtörténet között. Mégis úgy tűnik, Petróczi Éva kötetének anyagát szét lehet választani inkább mű-

velődéstörténeti és hangsúlyozottabban irodalomtörténeti érdekeltségű tanulmányokra.

Sok-sok kultúrhistoriai vonatkozást éppen az angol–magyar összevetések révén sikerül megnyugtatóan elhelyezni az európai összefüggésekben. Sárospatak ürügyén előkerülnek Tolnai Dali János külföldi kapcsolatai. Más szerzőkről is kiderül, milyen viszonyban voltak a puritanizmussal. Szenci Molnár Albert érdeklődésében fontos tényező lehetett Herbornban Johann Heidfeld. Árnyalt képet kapunk Bod Péter álláspontjáról. Míg az eddigi szakirodalom ebben a kérdésben hol egyik, hol másik szélsőséget emelte ki, Petrőczy Éva bemutatja, hogy Bod egyetértett a mozgalom hitépítő szándékával, viszont nem helyeselte az egyházszervezet átalakítását. Az adott problémán is túlmutat az „állandó defenzióra berendezkedett író-gondolkodó” (102) helyzetének vizsgálata, összefüggésben a tágabb környezettel, a református egyház helyzetével, a korszak politikai céljaival.

Szóba kerül a férfi–nő kapcsolat megítélése a puritanizmus szemszögéből. Az általános kérdéseken túlmenően Medgyesi Pál és Lorántffy Zsuzsanna viszonyát elemezve a fejedelemasszony úgy is megjelenik, mint patróna, egyszersmind hittestvér, munkatárs és szövetséges a hit védelmében.

Érdekes művelődéstörténeti adalékokkal szolgál „Sion várainak”, a mezővárosoknak a vizsgálata. Irodalmi szerepük nem merül ki a városleírások említésében, előkerülnek a környezet összefüggései az irodalmi élet alakulásával.

Még azoknak a tanulmányoknak is vannak figyelemreméltó magyar vonatkozásaik, amelyeket első olvasásra inkább az anglisztika vagy az amerikanisztika terü-

letére sorolnánk. Miközben Petrőczy Éva Sir Philip Sidney kálvinizmusa és udvartársága látszólagos ellentéténck feloldásán fáradozik, sort kerít arra is, hogyan jelenik meg a 42. zsoltár szarvas-motívuma Balassi, Szenci Molnár Albert és II. Apafi Mihály felesége, Bethlen Kata parafrázisaiban.

A magyar kutatás számára újdonság lehet John Donne néhány sorának magyarországi vonatkozása. A címzett, Michael Corvinus Michael Raab néven 1635-től a körmöcbányai városi iskola rektora volt. Az adatok előszámlálásán túl Petrőczy Éva arra is magyarázatot keres, mivel érdemelhette ki Corvinus-Raab Donne rokonszenvét.

A kötet szerzője kevésbé ismert oldaláról mutatja be John Bunyant. Az ifjúság nevelését célzó munkáit vizsgálva előtérbe kerül evangelizációs szándéka. A puritán hitre nevelésnek pedig fontos színtere a család – ez kínálja a párhuzamot Medgyesi Pál *Lelki Ábécéjével*.

Talán egyedül az Emily Dickinson egy Bálint-napi leveléről és két verséről szóló tanulmánynak nincsenek közvetlen magyar vonatkozásai – bár a „bálintozás” szokásának kialakulásáról, történetéről szóló sorok ma már nálunk sem lehetnek érdektelenek.

E folyóirat olvasóihoz feltehetően a magyar irodalomtörténet kérdéseit taglaló tanulmányok állnak a legközelebb. Az irodalmi vonatkozás lényeges mozzanata a címben is jelzett kettősség: a puritanizmus magyar képviselői szentek-e vagy poéták? Többször is kiderül, hogy „a prédikátori szándék (talán nem is mindig tudatosan) írói szándékokba torkollik” (66), vagy – más szavakkal – némelyekről elmondható, hogy „prófétáló szándékukon úrrá lett többnyire gondosan titkolt alanyi költő mivoltuk” (68) – ilyen összefüggésekben

kerülnek elő a „jámbor szándékú tollfor-
gatók poétai kitérői” (74).

Az irodalomtörténeti érdekeltsgű frások közé tartozik Medgyesi Pál fordítói eljárásának árnyalt bemutatása a magyar *Praxis pietatis*nak és forrásának összevetésével. A magyar puritanizmus metaforahasználatának elméletére és gyakorlatára Medgyesi Pál, Mikolai Hegedűs János és Nagyari Benedek munkái szolgálnak példákkal. A kérdés vizsgálatának elméleti háttere meglehetősen heterogén: Bárczi Gézáttól és Bencze Lórántttól Kosztolányi Dezsőig és a költő Nagy Lászlóig sorakoznak a metaforákhoz kapcsolódó különféle kitételek. A korszak saját teóriáival való szembesítés teljes mértékben hiányzik. Egy rövidke írásban Nógrádi Mátyás költészete is említésre kerül.

Különösen alapos és meggyőző Vári K. Mihály gyászversének elhelyezése a tágabb összefüggésekben. A tízéves Köleséri Mihály halálára írt költemény értelmezéséhez a szociológiai kitekintés szolgáltatja a kiindulást. Az irodalmi minták sorában az angol és amerikai szerzők (Ralph Josselin, John Evelyn, Emily Dickinson) mellett Luther és Kochanowski is szerepel. Nem maradnak ki a szövegkörnyezet vizsgálatából az apa, Köleséri Sámuel gyásziratai sem. Egy másik írásban hasonlóan széles körű kitekintéssel sikerül a naplóirodalom európai keretébe ágyazni Köleséri Sámuel, Pápai Páriz Ferenc naplójegyzeteit.

Mivel olyan szerző kötetéről van szó, aki – akárcsak hősei – maga is félig poéta (vagy tán egészen az?), érdemes a tanulmányok stílusáról is szólni. A könnyed, általában inkább szórakoztatóan esszéiszi-

kus, mint unalmasan szaktudományos hangvétel sokszor segít a mai olvasóhoz közelebb hozni a régi korok világát. Egyéni megítélés kérdése, hol húzzuk meg a határt a jó értelemben vett közelségteremtés és a talán nem egészen helyénvaló aktualizálás között. Nyilván ki-ki el fogja dönteni, hogy a határ melyik oldalára helyezi „Dollár papa (!) amerikai magyarságát” (27); azt, hogy Samuel Hartlib az európai puritán mozgalmak „telefonközpontja” vagy „központi adatbázisa” (47); vagy éppen Cs. Szabó László eszmefuttatásait a londoni földalattiban szerzett tapasztalatairól (77).

A szerzőnek a kollégákról alkotott véleményére sokszor szellemes fordulatokból lehet következtetni. Petrőczy Éva megjelenítésében Mona Wilson „a Sidney »mézet csöpögtető ékesszólása« körül zümmögő tudós hölgyek egyike” (142). Dorothy Connell még urbánusnak minősíthető megfogalmazásban „egy másik »tudományos udvarhölgy« Sidney szellemi öröksége körül” (143). Nehéz volna azonban finom iróniaként értelmezni, amikor más valakiről Petrőczy kijelenti, hogy „jó esetben is csak amatőr egyháztörténésznek nevezhető” (34).

No de – ahogy a puritánusok által forgatott elméleti kézikönyvekben is áll – nem a „forma”, hanem a „materia” a meghatározó. Petrőczy Éva kötetének materiája igen gazdag: sok fontos mozzanatot mutat be az európai, az amerikai és a magyar puritanizmus művelődés- és irodalomtörténetéből, és mindezek megszívleltetéséhez legtöbbször élvezetes formát is talál.

Bartók István